

Η προσέγγιση της έννοιας του περιβάλλοντος μέσα από τα Βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος της Γ' και Δ' Τάξης

Μόρφω Χρόνη¹, Πολυξένη Ράγκου²

1. Νηπιαγωγός, Msc, Τμήμα Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
evapmo@otenet.gr

2. Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
pragkou@for.auth.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία διερευνάται η προσέγγιση της έννοιας του περιβάλλοντος στα σχολικά εγχειρίδια της Μελέτης Περιβάλλοντος (ΜτΠ) της Γ' και Δ' τάξης του Δημοτικού Σχολείου. Η μέθοδος που ακολουθήθηκε είναι η ανάλυση περιεχομένου. Στο πλαίσιο αυτής της μεθόδου αναπτύχθηκε ένα μεθοδολογικό εργαλείο με τη μορφή μιας λίστας ελέγχου (checklist), που περιείχε κριτήρια για την κατηγοριοποίηση της πληροφορίας που αντλήθηκε από τα βιβλία της ΜτΠ και με το οποίο μετρήθηκε η παρουσία ή η απουσία διαφόρων χαρακτηριστικών, σύμφωνα με τα ερευνητικά ερωτήματα που είχαν τεθεί στην έρευνα. Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε ότι στα σχολικά εγχειρίδια της ΜτΠ, αν και γίνονται αναφορές και στα τρία είδη περιβάλλοντος (φυσικό, ανθρωπογενές και μεικτό), προβάλλεται κυρίως η κοινωνική διάσταση του περιβάλλοντος, ενώ οι άλλες διαστάσεις παραμένουν σε περιθωριακή θέση. Στη σχέση άνθρωπου-περιβάλλοντος υπερτερεί η σχέση άνθρωπος-κυρίαρχος, χωρίς όμως να γίνεται αναφορά στις αρνητικές επιπτώσεις των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στο περιβάλλον. Αντίθετα, οι δραστηριότητες αυτές παρουσιάζονται ουδέτερες. Το περιβάλλον αναπαρίσταται ως ένα φιλικό και ασφαλές μέρος με την αρμονική συνύπαρξη των οργανισμών (βιοφιλική απεικόνιση), χωρίς να προβάλλονται ιδιαίτερα δυσάρεστες και επικίνδυνες καταστάσεις (βιοφοβική απεικόνιση). Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την έρευνα μπορούν να αξιοποιηθούν στην κατεύθυνση μιας ενδεχόμενης μελλοντικής αναμόρφωσης του περιεχομένου των διδακτικών εγχειριδίων της Μελέτης Περιβάλλοντος.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Εκπαιδευτική έρευνα

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Μελέτη Περιβάλλοντος, ανάλυση περιεχομένου, διδακτικά εγχειρίδια.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην Agenda-21 και ιδιαίτερα στο Κεφάλαιο 36 (Διάσκεψη Κορυφής του Ρίο, 1992) τονίζεται ο ρόλος της εκπαίδευσης για την επίτευξη περιβαλλοντικής κουλτούρας, αξιών, ικανοτήτων και συμπεριφορών που να είναι συμβατές με την Αειφόρο Ανάπτυξη και διακηρύσσεται ότι «...τόσο η τυπική όσο και η μη τυπική εκπαίδευση είναι απαραίτητες για την αλλαγή της στάσης των ανθρώπων ώστε αυτοί

να είναι σε θέση να αποτιμούν και να αντιμετωπίζουν τα προβλήματα που σχετίζονται με περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξή του» (UNESCO, 1992). Υψηλής ποιότητας σχολικά εγχειρίδια, που διαπραγματεύονται θέματα σχετικά με το περιβάλλον και ιδιαίτερα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, παίζουν καθοριστικό ρόλο στο κτίσιμο μιας περιβαλλοντικά συνειδητοποιημένης κοινωνίας (Ράγκου, 2006). Σε αυτό το πλαίσιο ανάλυσης θεωρήσαμε σημαντικό να διερευνήσουμε τον τρόπο που προσεγγίζεται η έννοια του περιβάλλοντος στα σχολικά εγχειρίδια της Μελέτης Περιβάλλοντος(ΜτΠ) της Γ΄ και Δ΄ τάξης του δημοτικού σχολείου. Το μάθημα της ΜτΠ σε αυτές τις τάξεις συνιστά το βασικό τομέα διάχυσης της περιβαλλοντικής συνιστώσας στη μαθησιακή διαδικασία. Η εργασία αυτή αποτελεί μέρος ευρύτερης έρευνας με σκοπό την προσέγγιση της έννοιας του περιβάλλοντος μέσα από μια συγκριτική μελέτη των σχολικών εγχειριδίων της Μελέτης Περιβάλλοντος της Γ΄ και Δ΄ τάξης του δημοτικού σχολείου, με πολλαπλά κριτήρια (Χρόνη, 2013).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η μέθοδος που ακολουθήθηκε είναι η ανάλυση περιεχομένου, με την οποία μπορούν να προσδιορισθούν τα χαρακτηριστικά, οι σκοποί και τα μέσα με τα οποία ένα μήνυμα επιχειρεί να προκαλέσει την προσοχή και το ενδιαφέρον του αποδέκτη (Bardin, 1996; Robert & Bouillaguet, 1997).

Επιλογή του πρωτογενούς υλικού ανάλυσης

Ως πρωτογενές υλικό ορίσαμε τα σχολικά εγχειρίδια της Μελέτης Περιβάλλοντος της Γ΄ και Δ΄ Τάξης του Δημοτικού Σχολείου. Κάθε πακέτο περιλαμβάνει το Βιβλίο του Μαθητή και το Τετράδιο Εργασιών για την αντίστοιχη τάξη.

Επιλογή των μονάδων ανάλυσης (units of analysis)

Ως μονάδα ανάλυσης (το τμήμα του κειμένου που αποτελεί τη μονάδα εξέτασης και τη βάση για την κατηγοριοποίηση) εκλάβαμε το θέμα. Ως θέμα ορίζουμε το κατά περίπτωση παρουσιαζόμενο διδακτικό αντικείμενο το οποίο αποτελεί και τη φυσική μονάδα ανάλυσης, αφού θεωρείται ότι είναι ο πλέον κατάλληλος τρόπος χρησιμοποίησης όταν η ανάλυση διεξάγεται με βάση τα θέματα του περιεχομένου (Λουκέρης, 2000). Το θέμα, στο πλαίσιο της ανάλυσης μας είχε τις παρακάτω μορφές: **κειμένο, εικόνα, κείμενο και εικόνα** (ενσωματωμένη νοηματικά στο κείμενο) και **δραστηριότητα-ερώτηση**. Ως μονάδα μέτρησης ορίσαμε τη σελίδα, έντυπη και εικονογραφημένη (Βάμβουκας, 2002; Mucchielli, 1988).

Δόμηση των κατηγοριών και υποκατηγοριών (checklist)

Το στάδιο αυτό αντιστοιχεί στην ανάπτυξη ενός μεθοδολογικού εργαλείου με τη μορφή μιας λίστας ελέγχου (checklist) και των αντίστοιχων κριτηρίων για την κατηγοριοποίηση της πληροφορίας. Με το μεθοδολογικό αυτό εργαλείο μετρήθηκε η παρουσία ή η απουσία των διαφόρων χαρακτηριστικών. Οι κατηγορίες πρέπει να είναι αποκλειστικές και εξαντλητικές, αναφορικά με την νοηματική αλληλοεπικάλυψη και την πληρότητα αντιπροσώπευσης αντίστοιχα, των ζητημάτων που εξετάζουν (Stemler, 2001). Η συγκρότηση του συστήματος των κατηγοριών έγινε με βάση τη θεωρία μιας Εκπαίδευσης για το Περιβάλλον και την Αειφορία (Φλογαΐτη, 2011; Unesco, 2005) και την οικεία βιβλιογραφία (Korfiatis *et al.*, 2004; Μιχαήλ, 2003; Νόστη, 2010).

Κατά τη διαδικασία της ανάλυσης των βιβλίων εξετάστηκε η παρουσία κάθε κατηγορίας στη μονάδα καταγραφής, δηλαδή γίνεται μέτρηση της συχνότητας με την

οποία εμφανίζεται μια συγκεκριμένη κατηγορία. Η ανάλυση έγινε με βάση τη σελίδα. Κατά την κατηγοριοποίηση καταγράφηκαν οι σελίδες στις οποίες εμφανίζεται η πληροφορία σχετικά με το στοιχείο που εξετάζει κάθε κατηγορία της λίστας ελέγχου στο υπό εξέταση θέμα. Η συχνότητα εμφάνισης μιας έννοιας καταγράφηκε σύμφωνα με κριτήρια που ορίστηκαν για κάθε κατηγορία. Για την αξιοπιστία της κατασκευής των αξόνων της ανάλυσης στη διαδικασία κωδικοποίησης των δεδομένων, ακολουθήθηκε η διαδικασία της a priori κωδικοποίησης (Haney, et al., 1998; Weber, 1990). Για την αξιοπιστία του μεθοδολογικού εργαλείου, εφαρμόστηκε η λίστα ελέγχου από δύο διαφορετικούς ερευνητές και η μέτρηση του ποσοστού συμφωνίας τους, ελέγχθηκε με το συντελεστή Cohen's Kappa (Stemler, 2001).

Περιγραφή του συστήματος κριτηρίων για την κατηγοριοποίηση (checklist)

Με βάση την παραπάνω προσέγγιση καθορίστηκαν 9 κύριες κατηγορίες και 37 υποκατηγορίες, όπως περιγράφονται κατωτέρω και στις οποίες στηρίχθηκε η ανάλυση περιεχομένου των διδακτικών αντικειμένων της Μελέτης Περιβάλλοντος της Γ' και Δ' Τάξης του Δημοτικού Σχολείου:

Είδη περιβάλλοντος (φυσικό, ανθρωπογενές, μεικτό)

Έννοια του περιβάλλοντος σύμφωνα με την τυπολογία Sauvé (1992) : Το περιβάλλον – πρόβλημα προς επίλυση, Το περιβάλλον – φυσικός πόρος, προς εκμετάλλευση και διαχείριση, Το περιβάλλον – φύση, αντικείμενο σεβασμού, αγάπης και προσπάθειας διατήρησης, Το περιβάλλον – βιόσφαιρα, όπου συνυπάρχουμε και συμβιώνουμε, Το περιβάλλον – χώρος διαβίωσης, όπου αναπτύσσεται το άτομο, Το περιβάλλον – κοινότητα, που μοιραζόμαστε και στο οποίο εμπλεκόμαστε

Σχέση ανθρώπου-περιβάλλοντος (Άνθρωπος-κυρίαρχος, Άνθρωπος-προστάτης, Περιβάλλον – κυρίαρχο, Ουδέτερη σχέση).

Χαρακτηρισμός ανθρώπινων δραστηριοτήτων (Προβληματικές δραστηριότητες, Συμβατές δραστηριότητες, Ουδέτερες δραστηριότητες).

Απεικόνιση-Αναπαράσταση του Περιβάλλοντος (Βιοφιλική απεικόνιση, η αναπαράσταση του περιβάλλοντος ως ένα φιλικό και ασφαλές μέρος, Βιοφοβική απεικόνιση, η αναπαράσταση του περιβάλλοντος ως ένα εχθρικό και επικίνδυνο μέρος).

Προσέγγιση των περιβαλλοντικών θεμάτων σε διαφορετική κλίμακα χώρου (τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο)

Προσέγγιση των περιβαλλοντικών θεμάτων σε διαφορετική κλίμακα χρόνου (παρελθόν, παρόν και μέλλον).

Αναφορά σε αξίες (συνδέονται με την αιφορική αντίληψη και προσέγγιση του περιβάλλοντος σύμφωνα με τις αρχές της ΠΕ: διαγενεακή αλληλεγγύη, κοινωνική δικαιοσύνη, συλλογικότητα-συμμετοχικότητα, αλληλεγγύη, δημοκρατία, αυταξία των όντων, ισότητα, λιτότητα, σεβασμός και διατήρηση του πολιτισμού και της παράδοσης, σεβασμός στη διαφορετικότητα, άμιλλα)

Αντίληψη του περιβάλλοντος (ολιστική-συστημική αντίληψη, απλουστευμένη αντίληψη)

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας παρουσιάζονται τα αποτελέσματα με βάση τις πρώτες πέντε κατηγορίες.

Μέθοδος στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων της έρευνας

Τα δεδομένα επεξεργάστηκαν με το στατιστικό πακέτο SPSS στην έκδοση 20.0. Σε κάθε πίνακα εμφανίζονται οι συχνότητες των αναφορών (frequencies) και τα ποσοστά (percentages) αυτών ανά κατηγορία. Τέλος έγιναν συγκρίσεις (crosstabs)

μεταξύ κατηγοριών της ανάλυσης που θεωρήθηκαν ότι δίνουν μια πληρέστερη εικόνα των δεδομένων ανάλυσης.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Σύγκριση κατανομής αναφορών σχετικά με τα είδη περιβάλλοντος στα βιβλία Μελέτης Περιβάλλοντος της Γ' και Δ' Τάξης¹ (φυσικό-ανθρωπογενές-μεικτό)

Πίνακας 1: Σύγκριση κατανομής αναφορών σχετικά με τα είδη περιβάλλοντος στα βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος ανά Τάξη						
			Είδη Περιβάλλοντος			Σύνολο
			φυσικό	ανθρωπογενές	μεικτό	
Βιβλίο	Γ' Τάξη	Συχνότητα	70	142	51	263
		% στο Βιβλίο	26,6%	54,0%	19,4%	100,0%
	Δ' Τάξη	Συχνότητα	89	112	80	281
		% στο Βιβλίο	31,7%	39,9%	28,5%	100,0%
Συνολικές αναφορές για τα δυο βιβλία		Σύνολο Αναφορών	159	254	131	544
		% στο Βιβλίο	29,2%	46,7%	24,1%	100,0%

Από τη σύγκριση των αποτελεσμάτων για τα είδη περιβάλλοντος στη ΜτΠ για τη Γ' και Δ' Τάξη (Πίνακας 1), προκύπτει ότι κυριαρχούν οι αναφορές στο ανθρωπογενές περιβάλλον και στις δύο τάξεις. Προβάλλεται κυρίως η κοινωνική διάσταση του περιβάλλοντος (οργανωμένο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον) και ακολουθούν οι αναφορές στο φυσικό και μεικτό περιβάλλον και στις δύο τάξεις. Στο βιβλίο της Δ' Τάξης, ως ποσοστό %, υπάρχουν λιγότερες αναφορές στο ανθρωπογενές περιβάλλον σε σχέση με το βιβλίο της Γ' Τάξης και περισσότερες αναφορές στο φυσικό και μεικτό περιβάλλον. Τέλος παρατηρούμε ότι οι αναφορές στα διάφορα είδη περιβάλλοντος είναι πιο ισοκατανεμημένες στο βιβλίο της Δ' Τάξης από ό,τι της Γ' Τάξης.

Σύγκριση κατανομής των αναφορών σχετικά με την προσέγγιση της έννοιας του περιβάλλοντος κατά Sauvé στα βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος της Γ' και Δ' Τάξης

Το περιβάλλον ως **κοινότητα** υπερτερεί των άλλων υποκατηγοριών και στα δύο βιβλία με μεγάλο ποσοστό αναφορών. Αντίθετα, αξιοσημείωτη είναι η διαφορά αναφορών στην έννοια του περιβάλλοντος ως πρόβλημα, με σημαντικά μεγαλύτερο αριθμό αναφορών στο βιβλίο της Δ' Τάξης έναντι της Γ' Τάξης. Το περιβάλλον ως χώρος διαβίωσης και ως βιόσφαιρα παρουσιάζει παραπλήσια ποσοστά και στα δύο βιβλία (Πίνακας 2).

¹ Όπου αναφέρεται από δω και στο εξής, στα διαγράμματα «βιβλίο μαθητή» εννοούμε το πακέτο : βιβλίο του μαθητή + τετράδιο εργασιών

Πίνακας 2: Σύγκριση κατανομής αναφορών σχετικά με την προσέγγιση της έννοιας Περιβάλλον κατά Sauvé στα βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος ανά Τάξη									
		Προσέγγιση της έννοιας Περιβάλλον κατά Sauvé							Σύνολο
		πρόβλημα	φυσικός πόρος	Φύση για αγάπη, σεβασμό	βιόσφαιρα	χώρος διαβίωσης	κοινότητα		
Βιβλίο	Γ' Τάξη	Αναφορές	8	27	9	34	35	118	231
		% στο Βιβλίο	3,5%	11,7%	3,9%	14,7%	15,2%	51,1%	100,0%
	Δ' Τάξη	Αναφορές	42	20	15	32	44	82	235
		% στο Βιβλίο	17,9%	8,5%	6,4%	13,6%	18,7%	34,9%	100,0%
Συνολικές αναφορές και στα δυο βιβλία		Συνολικές αναφορές	50	47	24	66	79	200	466
		% στο Βιβλίο	10,7%	10,1%	5,2%	14,2%	17,0%	42,9%	100,0%

Σύγκριση κατανομής των αναφορών για τη σχέση ανθρώπου-περιβάλλοντος στα βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος της Γ' και Δ' Τάξης

Και στις δύο τάξεις υπερτερούν οι αναφορές στην υποκατηγορία «άνθρωπος-κυρίαρχος» και έπονται οι αναφορές σε μια ουδέτερη σχέση ανθρώπου-περιβάλλοντος. Με χαμηλά ποσοστά και στα δυο βιβλία αναφέρονται οι υποκατηγορίες άνθρωπος-προστάτης και περιβάλλον-κυρίαρχο. Παρατηρούμε μεγαλύτερο αριθμό αναφορών για την υποκατηγορία άνθρωπος-προστάτης στο βιβλίο της Δ' Τάξης σε σχέση με την Γ' Τάξη, η οποία κατά τη γνώμη μας ερμηνεύεται ως εξής : όπως είδαμε, οι αναφορές στην έννοια του περιβάλλοντος ως πρόβλημα είναι ποσοστιαία περισσότερες στο βιβλίο της Δ' Τάξης έναντι της Γ' Τάξης. Όμως, το περιβάλλον-πρόβλημα λογικά συνδέεται με την προσπάθεια του ανθρώπου να επιλύσει ή να αντιμετωπίσει το πρόβλημα και συνεπώς με την υποκατηγορία άνθρωπος-προστάτης και γι αυτό παρουσιάζονται αυξημένες οι αντίστοιχες αναφορές στο βιβλίο της Δ' Τάξης (Πίνακας 3).

Πίνακας 3: Σύγκριση κατανομής αναφορών για τη σχέση ανθρώπου-περιβάλλοντος στα βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος ανά Τάξη							
		Σχέση ανθρώπου-περιβάλλοντος				Σύνολο	
		άνθρωπος-κυρίαρχος	άνθρωπος-προστάτης	περιβάλλον-κυρίαρχο	ουδέτερη σχέση		
Βιβλίο	Γ' Τάξη	Αναφορές	99	8	1	39	147
		% στο Βιβλίο	67,3%	5,4%	0,7%	26,5%	100,0%
	Δ' Τάξη	Αναφορές	78	20	4	47	149
		% στο Βιβλίο	52,3%	13,4%	2,7%	31,5%	100,0%
Συνολικές αναφορές και στα δυο βιβλία		Συνολικές αναφορές	177	28	5	86	296
		% στο Βιβλίο	59,8%	9,5%	1,7%	29,1%	100,0%

Σύγκριση κατανομής αναφορών σχετικά με το είδος των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στα βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος της Γ' και Δ' Τάξης

Η πλειονότητα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων που αναφέρονται και από τα δύο βιβλία είναι ουδέτερες ως προς τις επιπτώσεις, δηλαδή δεν επηρεάζουν την ποιότητα του περιβάλλοντος (π.χ. χορός, έθιμα, θρησκευτικές εκδηλώσεις, αθλητικές και πολιτιστικές δραστηριότητες) (Πίνακας 4). Το μεγάλο ποσοστό αναφορών σε ουδέτερες ανθρώπινες δραστηριότητες σχετίζεται με την προβολή, μέσα από τα βιβλία, του κοινωνικο-πολιτισμικού ανθρωπογενούς περιβάλλοντος κυρίως. Οι αναφορές σε δραστηριότητες προβληματικές για το περιβάλλον υπερτερούν στο βιβλίο της Δ' Τάξης έναντι της Γ'. Το μεγαλύτερο ποσοστό αναφορών σε προβληματικές δραστηριότητες των ανθρώπων προς το περιβάλλον στο βιβλίο της Δ' Τάξης σε σχέση με το βιβλίο της Γ' Τάξης, συνδέεται με τις αυξημένες αναφορές στην υποκατηγορία «περιβάλλον ως πρόβλημα».

			Χαρακτηρισμός ανθρώπινων δραστηριοτήτων			Σύνολο
			προβληματικές	συμβατές	ουδέτερες	
Βιβλίο	Γ' Τάξη	Αναφορές	13	12	115	140
		% ποσοστό στο Βιβλίο	9,3%	8,6%	82,1%	100,0%
	Δ' Τάξη	Αναφορές	35	20	84	139
		% ποσοστό στο Βιβλίο	25,2%	14,4%	60,4%	100,0%
Συνολικές αναφορές και στα δυο βιβλία		Συνολικές αναφορές	48	32	199	279
		% συνολικά	17,2%	11,5%	71,3%	100,0%

Σύγκριση κατανομής των αναφορών σχετικά με την απεικόνιση-αναπαράσταση του περιβάλλοντος στα βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος της Γ' και Δ' Τάξης (Βιοφιλική – Βιοφοβική απεικόνιση)

Η απεικόνιση του περιβάλλοντος που κυριαρχεί και στα δυο βιβλία (Γ' και Δ' Τάξης) είναι η βιοφιλική, με μεγάλα ποσοστά (Πίνακας 5). Στο βιβλίο της Δ' Τάξης οι βιοφοβικές αναπαραστάσεις υπερτερούν σε σχέση με τις αντίστοιχες της Γ'. Ο υψηλότερος αριθμός αναφορών βιοφοβικής απεικόνισης στο βιβλίο της Δ' Τάξης συνάδει με τη διαπραγμάτευση περισσότερων θεμάτων του περιβάλλοντος ως πρόβλημα. Γενικότερα παρουσιάζεται μια εξωραϊσμένη εικόνα του περιβάλλοντος και στα δυο βιβλία.

			Απεικόνιση-Αναπαράσταση Περιβάλλοντος		Σύνολο
			βιοφιλική	βιοφοβική	
Βιβλίο	Γ' Τάξη	Αναφορές	114	31	145
		% στο Βιβλίο	78,6%	21,4%	100,0%
	Δ' Τάξη	Αναφορές	114	45	159
		% στο Βιβλίο	71,7%	28,3%	100,0%
Συνολικές αναφορές και στα δυο βιβλία		Συνολικές αναφορές	228	76	304
		% στο Βιβλίο	75,0%	25,0%	100,0%

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η προσέγγιση της έννοιας του περιβάλλοντος στα βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος της Γ' και Δ' τάξης του Δημοτικού Σχολείου επιτυγχάνεται μέσα από ποικιλία προοπτικών και διαστάσεων, δίνοντας ωστόσο έμφαση κάθε φορά σε διαφορετική διάσταση. Για παράδειγμα, υπάρχει μια κυριαρχία του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος με θέματα ανθρωπο-κοινωνικής οργάνωσης και στα δυο βιβλία. Οι αναφορές στη βιοφυσική οργάνωση του περιβάλλοντος είναι περισσότερες στο βιβλίο της Δ' Τάξης. Παρόμοια αποτελέσματα κατέδειξε και έρευνα της Παπαγεωργίου (2011) σχετικά με το παιδαγωγικό και περιβαλλοντικό πλαίσιο της Μελέτης Περιβάλλοντος από την προσχολική στην πρώτη σχολική ηλικία, όπου παρατηρήθηκε ότι το πλήθος των θεμάτων του φυσικού περιβάλλοντος είναι μικρότερο σε σύγκριση με αυτό του ανθρωπογενούς και το εύρος των θεμάτων για το ανθρωπογενές περιβάλλον είναι μεγαλύτερο και στις τρεις τάξεις. Σε έρευνα που έγινε από τον Λάσκαρη (2009) σχετικά με την έννοια της αειφορικής ανάπτυξης στα βιβλία της Α' Λυκείου, διαπιστώθηκαν ελάχιστες αναφορές στο φυσικό περιβάλλον, ενώ υπήρχε πληθώρα αναφορών στο ανθρωπογενές περιβάλλον.

Όσον αφορά την κατηγορία «Έννοια του περιβάλλοντος κατά Sauvé» κυριαρχεί το περιβάλλον-κοινότητα με αναφορές που αφορούν τη δομή και την οργάνωση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Το περιβάλλον ως σκηνικό και χώρος διαβίωσης των ανθρώπων και των άλλων όντων παρουσιάζεται επίσης με αρκετές αναφορές. Επίσης, η έννοια της βίωσης, ως ένα σύνολο οργανισμών με το δίκτυο των συμβιωτικών σχέσεων μεταξύ τους προσεγγίζεται μέσα από τα βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος με αρκετές αναφορές. Η οικονομική πτυχή της έννοιας του περιβάλλοντος, ως φυσικός πόρος εξετάζεται μερικώς στα βιβλία.

Η περιβαλλοντική υποβάθμιση, ως αποτέλεσμα της κοινωνικο-οικονομικής δραστηριότητας του ανθρώπου και υπό το πρίσμα της περιβαλλοντικής προβληματικής και προοπτικής, αναφέρεται ελάχιστα στο βιβλίο της Γ' Τάξης. Αντίθετα, στο βιβλίο της Δ' Τάξης, γίνεται διαπραγμάτευση περισσότερων θεμάτων του φυσικού περιβάλλοντος με τη λογική του προβλήματος προς επίλυση. Αυτό έχει να κάνει ίσως με την μεγαλύτερη εμβάθυνση περιβαλλοντικών θεμάτων λόγω καλύτερης κατανόησης των εννοιών από τους μαθητές αυτής της τάξης. Από έρευνα σε όλα τα σχολικά εγχειρίδια της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, διαπιστώνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό αναφορών στο περιβάλλον ως πρόβλημα βρίσκεται στα βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος και της Γεωγραφίας (Κοσκολού & Σπυροπούλου, 2005). Σε άλλη έρευνα που έγινε στα βιβλία της Τρίτης Λυκείου, σχετικά με το κοσμοείδωλο της φύσης, η αξία της φύσης παρουσιάζεται κυρίως ως χώρος διαβίωσης και ως φυσικός πόρος στο βιβλίο της Βιολογίας Κατεύθυνσης και ως φύση για αγάπη και σεβασμό στα βιβλία, Βιολογίας Γενικής Παιδείας και Αρχές Περιβαλλοντικών Επιστημών (Νόστη, 2010).

Στην κατηγορία «σχέση ανθρώπου-περιβάλλοντος» προβάλλεται η κυριαρχία του ανθρώπου πάνω στο περιβάλλον, η οποία εκφράζεται ως η ικανότητα του ανθρώπου να το μετασχηματίζει και να το οργανώσει ως τεχνητό και δομημένο περιβάλλον, ώστε να διασφαλίσει την επιβίωσή του, ή ως διάθεση εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων για οικονομικούς σκοπούς. Πολλές αναφορές υπάρχουν για την ουδέτερη σχέση ανθρώπου-περιβάλλοντος, μέσα από τη μελέτη του πολιτιστικού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Η προβολή του ανθρώπου-προστάτη του περιβάλλοντος, που σχετίζεται με τη σημερινή περιβαλλοντική υποβάθμιση είναι ελάχιστη με

περισσότερες αναφορές στο βιβλίο της Δ΄ Τάξης. Τέλος η κυριαρχία του περιβάλλοντος στον άνθρωπο αναφέρεται σε ελάχιστες περιπτώσεις και έχει να κάνει με την αντιμετώπιση των φυσικών καταστροφών και φαινομένων.

Οι ανθρώπινες δραστηριότητες διαφαίνονται κυρίαρχα ουδέτερες, χωρίς αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Οι οικονομικές ανθρώπινες δραστηριότητες, είτε αφορούν μετασχηματισμό του φυσικού περιβάλλοντος σε χώρο διαβίωσης με έργα, είτε αφορούν εκμετάλλευση φυσικών πόρων, παρουσιάζονται ήπιες, χωρίς να τονίζονται στα κείμενα και στις εικόνες οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις αυτών. Οι συμβατές-φιλικές δραστηριότητες του ανθρώπου στο περιβάλλον προβάλλονται ελάχιστα και συνδέονται ως επί το πλείστον με την έννοια της διαχείρισης του περιβάλλοντος και ως δράσεις εναλλακτικών λύσεων φιλικών προς το περιβάλλον.

Στην κατηγορία απεικόνιση-αναπαράσταση του περιβάλλοντος το περιβάλλον στο σύνολό του (φυσικό-ανθρωπογενές-μεικτό) αναπαρίσταται βιοφιλικά, χωρίς να φαίνονται ιδιαίτερα δυσάρεστες και επικίνδυνες καταστάσεις. Πρόκειται για έναν εξωραϊσμό της πραγματικότητας όπου δεν παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των δραστηριοτήτων του ανθρώπου στο περιβάλλον, που το επιβαρύνουν και το υποβαθμίζουν, με εξαίρεση στο βιβλίο της Δ΄ Τάξης, όπου παρουσιάζεται μια βιοφοβική απεικόνιση κυρίως του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και πάλι με λιγότερες αναφορές από ό,τι στη βιοφιλική του απεικόνιση. Με το συμπέρασμα αυτό συμφωνούν τα αποτελέσματα έρευνας σε μαθητές δημοτικού που εκφράζουν στην πλειονότητα τους θετικά και φιλικά συναισθήματα όταν επισκέπτονται ένα δάσος, ενώ ελάχιστες είναι οι αναφορές σε αρνητικά συναισθήματα, στάσεις και στερεότυπα, αποτελέσματα που δείχνουν ότι οι αναπαραστάσεις των μαθητών σχετίζονται με μια βιοφιλική απεικόνιση του περιβάλλοντος (Ευαγγελίδης, 2011; Γαλυφιανάκη, 2007).

Δεδομένου ότι κυρίως με τα βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος οι μαθητές του δημοτικού έρχονται σε επαφή με τις έννοιες του περιβάλλοντος, υπάρχει ανάγκη πιο απαιτητικής εννοιολογικά προσέγγισης του περιβάλλοντος. Το περιβάλλον ως πρόβλημα και η υποβάθμισή του εξαιτίας των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, θα πρέπει να αποτελεί αντικείμενο περισσότερων ενοτήτων, από τις μικρές τάξεις του δημοτικού, ώστε να αντιληφθούν οι μικροί μαθητές τις συνέπειες των προβληματικών ανθρώπινων δραστηριοτήτων και μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία να αναπτύξουν ένα σύστημα αξιών, αγάπης και σεβασμού για το περιβάλλον. Η διαπίστωση μιας σύνθετης, αλλά όχι συστημικής αντίληψης του περιβάλλοντος, που προβάλλεται μέσα από τα βιβλία, οδηγεί στην ανάγκη καλύτερης παρουσίασης και προβολής των ζητημάτων μέσα από ένα πλέγμα αλληλεπιδράσεων και αιτιωδών σχέσεων, των βιοφυσικών, κοινωνικών και οικονομικών παραμέτρων του περιβάλλοντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βάμβουκας, Μ. (2002). *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Bardin, L. (1996). *L'analyse de contenu* (8e éd.). Paris : Presses Universitaires de France.

Γαλυφιανάκη, Ε. (2007). *Το δάσος ως αντικείμενο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*. Διδακτορική Διατριβή. Σχολή Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη.

Ευαγγελίδης, Γ. (2011). *Διερεύνηση των γνώσεων και αναπαραστάσεων των μαθητών Ε' και ΣΤ' τάξης Δημοτικού για το δασικό οικοσύστημα*. Μεταπτυχιακή Εργασία, Σχολή Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη.

Haney, W., Russell, M., Gulek, C. and Fierros, E. (1998). Drawing on education: Using student drawings to promote middle school improvement, *Schools in the Middle*, Vol. 7, No.3: 38-43.

Korfiatis, K., Stamou, A. G. and Paraskevoopoulos, S. (2004). Images of Nature in Greek primary School Textbooks, *Wiley Periodicals*, Vol. 88: 72 – 89

Κοσκολού, Α. και Σπυροπούλου, Δ. (2005). Η Εκπαίδευση για την Αειφορία σε Σχολικά Εγχειρίδια της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Διερεύνηση του Βαθμού Διάχυσης Εννοιών, Αρχών και Αξιών, Ζητημάτων και Προβλημάτων του Περιβάλλοντος, *5ο Συνέδριο ΠΕΕΚΠΕ*. Διαθέσιμο στο: http://kpekastor.kas.sch.gr/peekpe/proceedings/synedria_4_ereunes/Koskolou_Spyropoulou.pdf

Λάσκαρης, Σ., (2009). *Η Αειφορική Ανάπτυξη στα Βιβλία της Α' Λυκείου*. Διπλωματική Εργασία. Διαθέσιμο στο http://kpekastor.kas.sch.gr/peekpe/proceedings/synedria_poster/Laskaris.pdf

Λιαράκου, Γ. και Φλογαΐτη, Ε. (2007). *Από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη*. Αθήνα: Νήσος.

Λουκέρης, Δ. (2000). *Το μάθημα της Μελέτης του Περιβάλλοντος υπό το πρίσμα της Περιβαλλοντικής Αγωγής*. Διδακτορική Διατριβή. Φιλοσοφική Σχολή Παν/μιου Αθηνών. Αθήνα.

Μιχαήλ, Σ. (2003). *Αντιλήψεις και γνώσεις δασκάλων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και σχολικά εγχειρίδια σχετικά με θέματα ατμοσφαιρικής ρύπανσης*. Μεταπτυχιακή Εργασία. Τμήμα Βιολογίας, ΑΠΘ

Mucchielli, R. (1988). *L'analyse de contenu des documents et communications*. Paris: ESF.

Νόστη, Μ. (2010). *Γνώσεις και αντιλήψεις σχετικά με την υποβάθμιση του Περιβάλλοντος σε Βιβλία και Καθηγητές Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*. Μεταπτυχιακή Εργασία. Τμήμα Βιολογίας, ΑΠΘ.

Παπαγεωργίου, Α. (2011). *Το παιδαγωγικό και περιβαλλοντικό πλαίσιο της Μελέτης Περιβάλλοντος: η εξέλιξη από την προσχολική στην πρώτη σχολική ηλικία*. Μεταπτυχιακή Εργασία. Παιδαγωγική Σχολή, Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης. ΑΠΘ. Θεσσαλονίκη.

Ράγκου, Π. (2006). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Πανεπιστημιακές Παραδόσεις. Σχολή Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, ΑΠΘ. Θεσσαλονίκη.

Robert, A. and Bouillaguet, A. (2002). *Analyse de contenu*. Paris : Puf, «Que sais-je?».

Sauvé, L. (1992). *Elements d'une theorie du design pedagogique en Education relative a l'Environnement. Elaboration d'un supramodele pedagogique*. These de Doctorat en Education, Universite du Quebec a Montreal, Quebec, vol. I.

Stemler, S. (2001). An overview of content analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, Vol. 7, No. 17. Διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://pareonline.net/getvn.asp?v=7&n=17>.

Φλογαΐτη, Ε. (2011). *Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία*. Αθήνα: Εκδ. Πεδίο.

Χρόνη, Μ. (2013). *Η προσέγγιση της έννοιας του περιβάλλοντος μέσα από τα Βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος της Γ' και Δ' Τάξης*. Μεταπτυχιακή Εργασία. Τμήμα Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη.

UNESCO, (1992). *United Nations Conference on Environmental and Development : Agenda 21*. Paris: Unesco.

UNESCO, (2005). *United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014): International Implementation Scheme*. ED/DESD/2005/PI/01. Paris: UNESCO.

Weber, R. P. (1990). *Basic Content Analysis* (2nd ed). Newbury Park, CA: Sage Publications.